

Петрук О. М., к. пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПЕДАГОГІЧНА ЦІННІСТЬ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. В статті досліджено проблеми громадянського виховання, що висвітлені в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Розкрито цінність педагогічних порад видатного педагога щодо виховання справжнього громадянина-патріота. Наведено тлумачення його повчань учителям з патріотичного виховання молодших школярів. Обґрунтовано, що ідеї видатного педагога були, є і будуть актуальними у вихованні справжнього громадянина нашої незалежної держави.

Ключові слова: громадянське виховання, моральні почуття, духовне багатство людини, любов до Батьківщини.

Аннотация. В статье исследованы проблемы гражданского воспитания, которые освещены в произведениях Василия Сухомлинского. Раскрыта ценность педагогических советов выдающегося педагога относительно воспитания настоящего гражданина-патриота. Наведено толкование его наставлений учителям по патриотическому воспитанию младших школьников. Обосновано, что идеи выдающегося педагога были, есть и будут весьма актуальными в воспитании настоящего гражданина нашего независимого государства.

Ключевые слова: гражданское воспитание, нравственные чувства, духовное богатство человека, любовь к Родине.

Annotation. The problems of civil education made clear in Vasyl Sukhomlynskyi pedagogical heritage are considered in the article. The value of recommendations of the outstanding pedagogue concerning education of real citizen - the patriot is exposed. The author interpreted his instructions for teachers in the sphere of patriotic education of the juniors and affirmed that ideas of the outstanding teacher were, are and will be very urgent in education of the real man of our independent state.

Keywords: civil education, moral feelings, man's spiritual wealth, love of country.

В Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді наголошується, що сьогодні, серед виховних напрямів, найбільш актуальними є патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що

відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін [1, с. 5].

Безумовно, патріотичне виховання підростаючого покоління – основа стабільного розвитку країни в майбутньому. Однак, цей процес тривалий за часом, складний за змістом і достатньо розбалансований з погляду методичного здійснення. Проте відсутність його або неякісний підхід призводить до загальнонаціональної катастрофи, яскравим прикладом чого є ситуація на сході країни.

Ідеї громадянського виховання завжди були актуальними для педагогічної еліти України. Такі відомі українські вчені, як В. Антонович, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова та багато інших, звертали увагу у своїх роботах на особливе значення формування громадянської свідомості підростаючої особистості. В контексті ситуації сьогодення, особливої актуальності набуває педагогічна концепція В. О. Сухомлинського про виховання справжнього громадянина країни.

Спадщину В. О. Сухомлинського вивчало багато вчених таких як: М. Антоненко, Р. Атаян, А. Борисовський, М. Богуславський, М. Вашуленко, Г. Волков, С. Заволока, М. Мухін, А. Розенберг, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін. Кожний з них намагався розкрити секрет мудрості великого педагога. Ми також не можемо ще раз не доторкнутися до повчань Василя Сухомлинського стосовно виховання справжньої людини тому, що вони для нас, педагогів і вчених були, є і будуть цінним дороговказом у нашій діяльності. Саме це й стало предметом нашого дослідження.

Метою нашої статті є розкриття педагогічної цінності порад Василя Сухомлинського щодо виховання справжнього громадянина – патріота.

Для реалізації цієї мети поставлено завдання – дослідити педагогічну спадщину Василя Сухомлинського з проблеми громадянського виховання молодших школярів.

В Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді наголошується, що «патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави» [1, с. 6–7]. Безперечно, у процесі громадянського

виховання провідне місце належить освітній складовій, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості.

Цінні поради щодо реалізації завдань виховання справжнього громадянина знаходяться у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського, який розкрив учителям шляхи з перетворення моральних понять, істин, норм у глибокі особистісні переконання вихованців. Світлий, теплий, мистецький талант В. О. Сухомлинського дарує нам вічні цінності – загальнолюдського й національного – у найвищих злетах думки й слова, душі й серця. «Духовне багатство людини, як стверджує видатний педагог, – моральна спрямованість вищих форм психічної діяльності, ідейність спонукань, інтересів, думок, поглядів, переконань – визначається характером, змістом, суттю громадянського життя особистості, її взаєминами з іншими людьми, її роллю в трудовому житті колективу»[2, с. 212].

Виховання молодших школярів в душі патріотизму за порадами видатного педагога відбувалося в певній системі, яка передбачала різноманітні словесні і практичні методи, засоби, способи, прийоми, які спрямовані на формування єдності свідомості, переконаності та поведінки, на нагромадження практичного суспільного досвіду школяра. Цінним є те, що педагогічні заповіді Василя Сухомлинського використовували не лише педагоги того часу, але вони є досить актуальними сьогодні, та й в майбутньому вони будуть дороговказом у роботі вчителів і батьків. Та й сама спадщина видатного вченого, яка вміщує в собі 36 монографічних праць і брошур, понад 600 статей, близько 1200 художніх творів для дітей є хорошим помічником в організації виховної роботи з дітьми та молоддю. А такі його праці, як «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Сто порад учителів», «Духовний світ школяра», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Павлівська середня школа» повинні стати настільною книгою кожного вчителя.

Упродовж педагогічної діяльності, будучи учителем і директором Павлівської школи, Василь Олександрович створив «Хрестоматію з етики». Він наголошував, що «учитель стає вихователем лише тоді, коли володіє найтоншим інструментом виховання – наукою про моральність, етикою. Етика в школі – це практична філософія виховання» [2, с. 150].

Він створив низку казок, оповідань, етюдів, які були оброблені й упорядковані Ольгою Василівною Сухомлинською – українським педагогом, академіком АПН України, дочкою Василя Олександровича й видані в збірках «Казки школи під голубим небом», «Вічна тополя», «Чиста криниця». В усіх казках і оповіданнях закладена велика виховна сила, тому вони рекомендовані для читання не лише в школі, але й у сімейному читанні.

Ми поділяємо думку видатного педагога про те, що у формуванні моральних почуттів, найбагатродніших рис і якостей особистості особливо сприятливий вік раннього дитинства. Дитинство, вважав В. Сухомлинський, –

це повсякденне відкриття світу, і дуже важливо щоб це відкриття стало перш за все пізнанням людини і Батьківщини, щоб у дитячий розум і серце входили краса справжньої людини та велич краси рідної Вітчизни. На думку Василя Олександровича патріотизм починається з колиски, і не може бути вірним єдиним своєї землі той, хто не є справжнім сином своїх матері і батька. У цьому віці порівняно легко формуються такі моральні цінності особистості, як колективізм, дисциплінованість, працьовитість і бережливість, почуття обов'язку і відповідальності, дружби, товаришування, поваги до праці й людей праці.

У підлітковому і юнацькому віці інтенсивно формуються світоглядні і морально-вольові якості особистості – ідейні переконання, патріотичні ідеали, громадянська зрілість. В. О. Сухомлинський назвав цей вік періодом становлення громадянина, світоглядним віком, періодом формування вольових якостей і характеру молодого людини. Ось чому дуже важливо для всіх, хто має справу з вихованням дітей, знати не тільки вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини, а й ті умови, за яких успішно формуються й виховуються в тому чи іншому віковому періоді найбільш значущі риси і якості особистості, та забезпечити їхній максимальний розвиток. Але найголовнішим у вихованні справжнього громадянина вважав В. О. Сухомлинський – це навчити дітей бути людяними, по-справжньому любити свою Батьківщину, розуміти перетворюючу роль праці. Адже, «виховання почуття людяності – одна з найважливіших умов формування особистої гідності, особистої честі» [3, с. 219]. Недаремно свою працю «Як виховати справжню людину» він розпочинає словами «Ти народився людиною. Але Людиною треба стати» [4, с. 158].

Що ж потрібно робити для того, щоб тебе могли назвати справжньою людиною? І відповідь ми знаходимо у Василя Олександровича, який багато років очолював педагогічний колектив Павлівської середньої школи. Тут була вироблена програма самовиховання моральної культури особистості. Цю програму Василь Олександрович назвав як «ряд вимог, які ставить перед собою вихованець у моральних відносинах з іншими людьми». А саме:

1. Пам'ятай, що в світі речей є речі, які з нічим не порівняєш і не зіставиш. Це насамперед...земля, яка вигодувала і виростила тебе, дала тобі життя.

2. Пам'ятай, що ти живеш серед людей.

3. Справжня людини та, яка не робить гидоти, непристойності, підлості на самоті.

4. Роблячи людям добро, ти здобуваєш неоціненне багатство.

5. Найвище втілення людської краси – це жінка.

6. У людини може оселитися безліч вад, найстрашніші з них двадцять байдужість до добра і зла, лінощі, нещирість, улесливість, підлабузництво, відсутність своїх переконань, мовчазна згода з неправдою, упертість у

своїх помислах, чванливість, марнослів'я, брехливість, підлість, підступність, відмова від друга, і ін.

7. Якщо ти помітив у собі зернятко пороку, умій бути нещадним до самого себе.

8. Якщо ти бачиш зло і в тебе у десь глибинах свідомості заворушилася думка: яке мені діло? – знай, що це голос тваринного інстинкту, який кличе рятувати свою шкуру.

9. У людському світі безліч доблестей, але одна доблесть є вершиною людяності – це почуття власної гідності.

10. У світі є речі, які з нічим не можна порівняти й зіставити. Це насамперед ... земля, яка дала тобі життя, ім'я і людську гідність [4, с. 608–610].

Саме такі вимоги повинні прийняти учні. Адже як це важливо для формування особистості людини усвідомлення того, що в собі потрібно щось змінити. На жаль, в практиці роботи сучасних шкіл більшість учнів не бажають зовнішніх та внутрішніх змін. Тому Василь Сухомлинський радив педагогам «створити таке спілкування вихователя і вихованців, щоб кожне слово, звернене до юного серця і розуму, будило внутрішні духовні сили, викликало внутрішню роботу розуму і серця, спрямовану на самопізнання й самовдосконалення» [4, с. 653].

У Павлівській середній школі були започатковані прекрасні традиції, звичаї, що сприяли формуванню високих моральних якостей школярів, згуртовували дитячий колектив, створювали сприятливу психологічну атмосферу в дитячих групах і колективах. Це передусім культ героїв війни і мирної праці, традиційне вшанування пам'яті тих, хто віддав своє життя за визволення і незалежність нашої Батьківщини. Це не тільки урочисте проведення пам'ятних днів, а й повсякденна практична діяльність – догляд за могилами воїнів-героїв, праця в Музеї Слави, створення Алеї Героїв, участь у відтворенні історичних подій героїчного минулого, допомога інвалідам війни і праці тощо. Це культ праці, культ бережливості, культ творення і примноження матеріальних і духовних цінностей.

Особливе місце в системі громадянського виховання Павлівської школи належало дитячій бібліотеці. Читання як індивідуально, так і колективно книг «було для дітей не лише пізнанням світу, а й школою емоційно – морального виховання» [5, с. 197]. Та й проведення вечорів та ранків вправного читання, свят рідного слова, свят книги з учнями сприяло вихованню справжнього громадянина.

Виховання громадянина-патріота, на думку Василя Сухомлинського, починається із сім'ї. Він стверджував, що «ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок не може замінити материнської школи або надолужити те, що упущено матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини – у вихованні особистості» [4, с. 538].

У своїй праці «Як виховати справжню людину», яку В. Сухомлинський хотів би бачити настільною в кожній родині, він наголошував на тому, що «суть виховання... в тому, щоб кожний вихованець, виробляючи свої переконання, загартовував свою волю і силу духу, виявляв себе в активному прагненні до добра, в рішучості досягти ідеалу добра що б то не було» [2, с. 233].

Він розробив «Десять Не можна» заборон, додержання яких «вважається в колективі справою честі й гідності, порушення – ганьбою і моральним невіглаством» [2, с.202]. Наводимо декотрі з них: «Не можна сміятися над старістю і старими людьми – це величезне блюзнірство. Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі; думка про право на якусь свою винятковість – це отрута твоєї душі. Не можна залишати старшу рідну людину одинокою, особливо матір» [2, с. 202–203].

В. О. Сухомлинський вважав за необхідне ввести в зміст загальноосвітньої школи необхідний мінімум педагогічних знань, виховувати майбутніх батьків, морально готувати їх до великої відповідальної батьківської місії, адже «без турбот про педагогічну культуру батьків неможливо розв'язати жодного завдання» [4, с. 535]. На його думку, безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться передусім суспільству. Морально не підготовлені до народження і виховання дітей батьки, вважає В. О. Сухомлинський, є великим нещастям для суспільства.

Значну увагу в родинному вихованні В. Сухомлинський приділяв вихованню в дітей працелюбності й обов'язку як моральних якостей. Трудові доручення в родині сприяють формуванню працелюбності, обов'язків, відповідальності за виконання доручення. Але праця, на думку Василя Сухомлинського, «стає великим вихователем, коли вона входить у духовне життя вихованців, дає радість дружби і товарищескості, розвиває допитливість і любов до знань, народжує хвилюючу радість подолання труднощів. Відкриває все нову і нову красу в навколишньому світі, пробуджує перше громадянське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини» [5, с. 237].

В «Листі про педагогічну етику» Василь Сухомлинський стверджував думку про те, що виховуємо ми не тільки ідеями, закладеними тільки в знаннях, які ми даємо своїм учням, але, насамперед тим, як ці знання і закладені в них ідеї несемо в клас ми, живі люди, тим, що людина доторкається до людини, до її душі своєю душею» [7, с.593]. Тому, коли ми, педагоги, хочемо «щоб вихованець наш виріс справжнім громадянином, який розуміє обов'язок і відповідальність, уміє бути добрим і непохитним, ласкавим і суворим, люблячим і непримиренним до зла, ми повинні доторкатися до нього сердечно» [7, с.600]. В цьому і полягає велика майстерність кожного педагога, якому не байдужа доля дитини, якою вона виросте в майбутньому.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що національно-патріотичне виховання молодого покоління в школах та в позакласній роботі є важливим чинником формування майбутніх патріотів своєї країни, громадян здатних, при необхідності, стати на захист її територіальної цінності.

Важливим прикладом для нинішніх вчителів щодо організації в школі громадянського та патріотичного виховання учнів є життєва та педагогічна діяльність відомого українського педагога В. Сухомлинського

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у продовженні вивчення педагогічної цінності порад видатного педагога стосовно інших напрямів виховання, зокрема, естетичного.

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді // Поч. освіта. – 2015. – № 13, липень. – 64 с. **2.** Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину: вибрані твори В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – 670 с. **3.** Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра : вибрані твори В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 654 с. **4.** Сухомлинський В. О. Сто порад учителів: вибрані твори В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – 670 с. **5.** Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // В. О. Сухомлинський : вибрані твори В 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т.3. – 670 с. **6.** Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с. **7.** Сухомлинський В. О. Лист про педагогічну етику : вибрані твори В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – 639 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.